

LAGUTSKOTTETS UTLÅTANDE 3/2002 rd

Regeringens proposition med förslag till lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall och till lagar som har samband med den

Till social- och hälsovårdsutskottet

INLEDNING

Remiss

Social- och hälsovårdsutskottet begärde den 9 maj 2001 utlåtande av lagutskottet om regeringens proposition med förslag till lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall och till lagar som har samband med den (RP 56/2001 rd).

Sakkunniga

Utskottet har hört

- jurist Päivi Kaartamo, social- och hälsovårdsministeriet
- lagstiftningsråd Markku Helin, justitieministeriet
- justitieombudsmannasekreterare Kaija Tanttinen-Laakkonen, riksdagens justitieombudsmans kansli

- överdirektör Eila Uotila och överläkare Eira Hellbom, Rättsskyddscentralen för hälsovården
- överinspektör Juha Lempinen, Befolkningsregistercentralen
- ordförande Santeri Ilola, Potilasyhdistys Tra-sek ry
- generalsekreterare Rainer Hiltunen, Sexuellt likaberättigande SETA rf
- häradsskrivare Leea Väre, Suomen Henkikirjoittajayhdistys ry
- specialsocialarbetare Maarit Huuska, Trans-tukipiste
- professor Raimo Lahti.

PROPOSITIONEN

Regeringen föreslår en lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall. I lagen skall föreskrivas om villkoren för att ändra en transsexuell persons juridiska könstillhörighet att motsvara hans eller hennes egen uppfattning om sitt kön och om de juridiska verkningarna av ändrad könstillhörighet. Magistraten föreslås kunna fastställa en myndig persons könstillhörighet på dennas egen ansökan, förutsatt att sökanden kan visa upp en medicinsk utredning om att han eller hon varaktigt upplever sig tillhöra det motsatta

könet och lever i en könsroll i enlighet med detta. Vidare skall sökanden ha undergått stelirisering eller sakna fortplantningsförmåga av annan orsak, och sökanden får inte vara gift eller registrerad partner. I steriliseringslagen föreslås en bestämmelse om att sterilisering kan ske innan en persons könstillhörighet fastställs. Kastreringslagen föreslås bli upphävd. I lagen om rättsskyddscentralen för hälsovården skall det som sägs om kastreringsärenden och nämnden för kastreringsärenden strykas.

Lagarna avses träda i kraft så snart som möjligt efter det att de har antagits och blivit stadfästas.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Allmän motivering

Syftet med propositionen är att lagstifta om villkoren för att fastställa att en transsexuell person har en annan könstillhörighet än vad som antecknats i befolkningsdatasystemet. I lagförslaget ingår också bestämmelser om förfarandet med att fastställa könstillhörigheten och om rättsverkningarna av detta.

Utskottet ser det som viktigt att det genom lag föreskrivs om villkoren för, förfarandet vid och rättsverkningarna av fastställandet av en transsexuell persons könstillhörighet. Av propositionens motivering framgår att magistraterna har följt en mycket oenhetlig praxis för att fastställa transsexuella personers könstillhörighet. Meningen är att samordna nuvarande praxis genom bestämmelser på lag- och förordningsnivå.

Riksdagens justitieombudsman påtalade redan i början av 1990-talet missförhållandena i samband med att könstillhörigheten fastställs och föreslog brådskande lagstiftningsåtgärder. Enligt utskottets mening talar grundlagens bestämmelser om integritetsskydd och det allmännas skyldighet att värna de grundläggande fri- och rättigheterna, Europarådets rekommendation om de transsexuellas ställning samt bestämmelserna i Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och rättspraxis vid Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna starkt för reglering på lagnivå för att göra förfarandet med att fastställa könstillhörighet och behandlingspraxis enhetliga. Utskottet anser därmed att propositionen är angelägen och behövlig och tillstyrker lagförslagen, men med anmärkningarna nedan.

Detaljmotivering

1. Lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall

Lagens tillämpningsområde

Syftet med lagförslaget är inte att reglera sådana fall där den personbeteckning som finns antecknad i befolkningsdatasystemet måste ändras för att den inte svarar mot det biologiska könet. Detta framgår dock inte av lagen, bara av motiveringen. Därför föreslår utskottet

att social- och hälsovårdsutskottet överväger en precisering av lagförslaget på denna punkt. Lagens tillämpningsområde framgår också klarare om lagrubriken vore lag om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet.

Villkoren för att fastställa könstillhörigheten

I föreslagna 1 § föreskrivs om villkoren för att ändra könstillhörigheten för en person som den antecknats i befolkningsdatasystemet. Enligt 1 punkten krävs det en medicinsk utredning för att könstillhörigheten skall kunna fastställas. Enligt föreslagna 5 § utfärdas närmare bestämmelser om den medicinska utredning och en sådan medicinsk undersökning och behandling som syftar till könsbyte genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet.

Förordningen kommer att spela en central roll för fastställande av könstillhörigheten och könsbyte, eftersom bestämmelserna i den föreslagna lagen är mycket snäva och schematiska på denna punkt. Det ingår inte i lagutskottets behörighet att bedöma frågor som har med diagnostisering och behandling av transsexuella samt deras hälsovård över lag att göra. Däremot ingår det i utskottets behörighet att bedöma de rättsliga för-

utsättningarna för att fastställa den juridiska konstllhörigheten och regleringen av den. Utskottet föreslår att social- och hälsovårdsutskottet överväger

om inte de viktigaste bestämmelserna om den medicinska utredningen bör lyftas upp från förordnings- till lagnivå. Till exempel steriliseringslagen lämpar sig som jämförelseobjekt. I steriliseringslagen ingår betydligt mera detaljerade bestämmelser om förfarandet än i den föreslagna lagen.

I 3 punkten föreskrivs att en person inte får vara gift eller registrerad partner. Den föreslagna formuleringen bygger på regeringens proposition RP 200/2000 rd med förslag till lag om registrerat partnerskap.

Punktens formulering måste ses över på finska, eftersom riksdagen ändrade den finska benämningen på denna institution (lag om registrerat partnerskap 950/2001). Ändringen påverkar inte den svenska texten.

Förändringar i ett äktenskap och ett registrerat partnerskap

I propositionen anføres ingen motivering för bestämmelsen i 1 § 3 punkten om att en person inte får vara gift eller registrerad partner för att ändrad konstllhörighet skall fastställas. Det är viktigt med en bedömning av bestämmelsen, eftersom uppskattningsvis omkring 10 procent av de transsexuella som inleder en könskorrigeringsprocess lever i äktenskap eller ett permanent parförhållande. Under processens gång löser en del av parförhållandena upp sig. Villkoret i 3 punkten känns oskäligt för dem som lever i ett äktenskap eller registrerat parförhållande och som vill fortsätta sitt förhållande, trots att maken eller partnern anholder om fastställande av konstllhörigheten. I samband med utfrågningen av sakkunniga har det framförts att lagstiftningen bör respektera ett parförhållandes fortbestånd och möjliggöra att parförhållandet kan fortsätta som en juridisk institution också efter det att ändrad konstllhörighet har fastställts.

Utskottet har den uppfattningen att villkoret i 1 § 3 punkten är helt korrekt med tanke på konsekvensen i den gällande personrättsliga regleringen. Äktenskapet är ett rättsförhållande mellan en man och en kvinna och ett registrerat partnerskap mellan två personer av samma kön. Det är viktigt att fastställandet av konstllhörigheten inte ändrar på denna ordning, menar utskottet. Lagstiftningens konsekvens kräver ändå inte en så enkelspårig lösning som den som regeringen föreslår. Därför bör lagförslaget kompletteras med bestämmelser om att ett äktenskap i samband med att konstllhörigheten fastställs förvandlas till ett registrerat partnerskap och ett registrerat partnerskap till ett äktenskap. Utskottet föreslår social- och hälsovårdsutskottet att det kompletterar lagförslaget med följande nya 2 §:

Utan hinder av 1 § 3 punkten kan det fastställas att den som lever i ett äktenskap eller i ett registrerat parförhållande hör till motsatt kön till det som antecknats för honom eller henne i befolkningsdatasystemet, om maken eller den andra parten i ett registrerat parförhållande personligen har gett sitt samtycke till att magistraten gör detta.

När konstllhörigheten fastställs i ett fall som avses i 1 mom., fortsätter ett äktenskap utan särskild åtgärd som ett registrerat parförhållande och ett registrerat parförhållande som ett äktenskap.

Den ändring som avses i 2 mom. antecknas i befolkningsdatasystemet i samband med en anteckning enligt 3 §.

Paragrafens 1 mom. innehåller ett undantag från bestämmelsen i 1 § 3 punkten. På grund av sakens betydelse skall maken eller den andra parten i ett registrerat parförhållande personligen ge sitt samtycke till att magistraten fastställer konstllhörigheten. Det räcker alltså inte med samtycke som ges till exempel per brev eller en handling som skickats på annat sätt.

Enligt 2 mom. förvandlas ett äktenskap till ett registrerat partnerskap och ett registrerat partnerskap i sin tur till ett äktenskap. Ordet "fortsät-

ter" har använts för att visa att samma rättsförhållande fortsätter men bara under en annan benämning och med något förändrat innehåll. Rättsförhållandets fortbestånd är viktigt för parterna till exempel för att rätten till familjepension efter en avliden partner enligt många lagar grundar sig på att äktenskapet (det registrerade partnerskapet) har ingåtts före en viss ålder och fortgått en viss tid före förmånslåtarens död. Om det ansågs att det gamla förhållandet upphör i samma stund som könsbyte sker och att ett nytt förhållande uppstår, kunde växlingen leda till rättsförluster. Också med tanke på den allmänna familjelagstiftningen är det motiverat med en konstruktion som bygger på förhållandets kontinuitet, då det bland annat anger att det inte vid könsbyte uppstår en rätt att yrka på avvittring och att förhållandets längd, om parförhållandet någon gång löser upp sig och den andra parten yrkar på jämkning av avvittring, räknas från dess början och inte från könsbytet.

Rättsverkningarna av att könstillhörigheten fastställs

I föreslagna 4 § ingår bestämmelser om rättsverkningarna av att könstillhörigheten fastställs. Det fastställda könet anses vara den behöriga personens kön när annan lagstiftning tillämpas, om inte annat föreskrivs. Den föreslagna bestämmelsen är motiverad och behövlig, eftersom den skapar klarhet i den rådande, oklara situationen. För tillfället är det inte klart vilken juridisk betydelse en ändring av uppgiften om kön i befolkningsdatasystemet har.

Enligt utredning till utskottet kan det vid tillämpningen av den nuvarande lagstiftningen uppstå tolkningssituationer, om könet framgår av bestämmelsens formulering. Som exempel på detta har nämnts väckande av talan om fastställande av faderskap mot en biologisk man vars juridiska kön har ändrats. Enligt 26 § lagen om faderskap skall talan om fastställande av faderskap väckas mot mannen. Tolkningssituationerna kommer sannolikt inte att vara särskilt problematiska eller allmänna, eftersom de rättigheter och skyldigheter som hör ihop till exempel med föräldraskap inte är beroende av vilket kön för-

äldern tillhör. Utskottet har den uppfattningen att tolkningssituationerna kan avgöras genom att lagen tolkas i enlighet med sitt syfte.

Erkännande av ett könsbytesbeslut som har fattats i en främmande stat

I lagförslaget finns inga bestämmelser om erkännande av ett beslut i en främmande stat om fastställande av könstillhörigheten. Enligt propositionens motivering måste en person som med stöd av ett beslut i en annan stat vill få en ändring i anteckningen om kön i Finlands befolkningsdatasystem ansöka hos magistraten om fastställande av könstillhörighet enligt den föreslagna lagen (s. 14/II — 15/I).

Detta betyder att ett avgörande som fattats utomlands inte erkänns, utan att saken måste behandlas på nytt i Finland. Motiveringen svarar inte mot utgångspunkten i den internationelltprivaträttsliga regleringen att ett rättsförhållande som utformats på behörigt vis i en annan stat bör skyddas. Utifrån de bestämmelser som kommit till i linje med denna utgångspunkt erkänner man i Finland i stor utsträckning utomlands fattade beslut om bland annat namn, vårdnad, äktenskap och registrerat parförhållande. Utskottet menar att lagförslaget måste kompletteras med en bestämmelse om erkännande av ett beslut i en annan stat om byte av juridiskt kön. Som villkor för att erkänna fastställandet av könstillhörigheten i en annan stat bör ställas att beslutet har vunnit laga kraft och att personen i fråga har en klar koppling till den stat där beslutet har fattats. Exempel på en sådan koppling är medborgarskap eller bosättning. Med stöd av ordre public-principen i den internationella privaträttsens allmänna läror är det i alla fall möjligt att låta bli att erkänna ett utländskt beslut, om erkännandet leder till resultat som står i strid med grunderna för vår rättsliga ordning. Utskottet föreslår följande bestämmelse till exempel som en ny 6 §:

Om det genom ett lagakraftvunnet beslut i en annan stat har fastställts att en person hör till ett annat kön än vad som antecknats för honom eller henne i Finlands befolkningsdatasystem, skall beslutet anses

giltigt i Finland utan särskild fastställelse, om personen var medborgare i denna stat när beslutet fattades eller bosatt i den stat där beslutet fattades.

Utlämnande av befolkningsdata

I 6 kap. befolkningsdatalagen föreskrivs om offentlighet för och utlämnande av data i befolkningsdatasystemet. Utöver uppgifter i befolkningsdatasystemet om transsexuella personers fastställda könstillhörighet får också tidigare uppgifter till exempel om deras personbeteckning och förnamn lämnas ut. Det är absolut nödvändigt att bestämmelserna om utlämnande av uppgifter i befolkningsdatalagen ses över på denna punkt, anser utskottet. Utlämnandet av uppgifter som har med fastställande av transsexuella personers könstillhörighet att göra bör inskränkas till sådana fall där det av särskilda skäl är nödvändigt. Enligt erhållen utredning har en omfattande översyn av befolkningsdatalagstiftningen bedömts som behövlig, men den egentliga lagberedningen har ännu inte kommit i gång. Utskottet föreslår därför

att social- och hälsovårdsutskottet reder ut om befolkningsdatalagen kunde ändras i samband med de föreliggande lagförslagen, och om det inte är möjligt, att utskottet förutsätter att en sådan lagstiftning bereds med det snaraste.

Ikraftträdande

Lagförslagens ikraftträdande har på sedvanligt vis lämnats öppet. Om det första lagförslaget kompletteras med en ny 2 § om förvandling av äktenskapet och ett registrerat parförhållande, kan det bli nödvändigt att ge Befolkningsregistercentralen en något längre tid än planerat för att förbereda sig för de tekniska förändringar som blir nödvändiga i befolkningsdatasystemet.

Utlåtande

Lagutskottet anför som sitt utlåtande till social- och hälsovårdsutskottet

att social- och hälsovårdsutskottet tar hänsyn till det ovan sagda.

Helsingfors den 7 mars 2002

I den avgörande behandlingen deltog

ordf. Henrik Lax /sv
vordf. Matti Vähänäkki /sd
medl. Sulo Aittoniemi /alk
Leena-Kaisa Harkimo /saml
Erkki Kanerva /sd
Toimi Kankaanniemi /kd
Annika Lapintie /vänst
Paula Lehtomäki /cent
Kari Myllyniemi /cent

Kirsi Ojansuu /gröna
Veijo Puhjo /vänst
Susanna Rahkonen /sd
Tero Rönni /sd
Timo Seppälä /saml
Marja Tiura /saml
Lasse Virén /saml
ers. Seppo Lahtela /cent.

Sekreterare var

utskottsråd Timo Tuovinen.

AVVIKANDE MENING

Motivering

I propositionen med förslag till lag om fastställande av konststillhörighet i vissa fall föreslås bli föreskrivet om villkoren för ändring av en s.k. transsexuell persons juridiska kön. I samma proposition föreslås att kastreringslagen skall upphävas och vissa ändringar i steriliseringslagen och lagen om rättskyddscentralen för hälsovården.

Med hänsyn till ärendets natur bygger propositionen på en exceptionellt smal beredning. Könbyte är förknippat med djupa etiska och sociala problem. Dem har regeringen över huvud taget inte tagit ställning till. Saken ses nästan uteslutande som en juridisk-teknisk fråga, vilket framgår bl.a. av remissförteckningen i propositionen. Varken den psykologiska eller den teologiska sakkunskapen har anlitats.

Ett annat bevis på beredningens svaghet är att lagutskottet har fått lov att komma med flera nya paragrafförslag och preciseringar. Precis som utskottet påpekar i sitt utlåtande, kommer oskäligt många viktiga bestämmelser att utfärdas genom förordning. Detta tyder inte på gott lagstiftningsförfarande.

Lagutskottet föreslår en ny paragraf om att ett äktenskap fortsätter som registrerat parförhållande eller ett registrerat parförhållande som äktenskap utan särskild åtgärd efter den ena partens könsbyte. Detta leder i praktiken till att det uppkommer en äktenskapsinstitution mellan parter av samma kön tvärtemot de principer som var aktuella när riksdagen godkände registrerat partnerskap.

Vidare föreslår lagutskottet en sådan ny paragraf att om konststillhörigheten har fastställts i vilken som helst främmande stat skall den gälla i Finland utan några särskilda villkor. Till exempel i Norge förutsätts godkännande av en norsk myndighet. Ett liknande krav bör ställas som minimivillkor också hos oss för att etiska och även i övrigt dubiösa förfaranden av detta slag skall kunna hållas under lämplig kontroll.

Vidare framhåller lagutskottet att bestämmelserna om utlämnande av uppgifter om fastställande av transsexuella personers konststillhörighet är öppna.

Transsexualiteten är ett psykiskt problem, som inte nödvändigtvis innebär ett bestående tillstånd. En transsexuell person är kroppsligt frisk. Hormonala och kirurgiska ingrepp får en person att tro att han eller hon kan byta kön. Men långvariga och svåra ingrepp resulterar bara i en förändring till det yttre. Innerst inne bibehåller en person sitt kön. Personlighetsdragen varierar från individ till individ. Detta är naturligt och normalt. En människa föds alltid antingen till man eller kvinna, eftersom varje människa vid befruktningen får könskromosomer (män XY och kvinnor XX) samt könskörtlar. Det går inte att ändra på dem. Vissa sakkunniga hävdar att hormonbehandling kan ha skadliga verkningar för en persons fysiska hälsa (bl.a. risk för cancer).

Regeringens proposition legaliserar stympning av en frisk människokropp utan att den smärtsamma operationen eliminerar det psykiska problemet. Att förstöra en frisk människokropp är främmande för kirurgin, som av hävd har utnyttjats och bör utnyttjas för att behandla skador orsakade av sjukdomar eller olyckor. Det är inte motiverat att samhällets hälso- och sjukvårdssystem belastas med ingrepp av detta slag.

Propositionen förbigår nästan helt all analys av situationen och levnadsförhållandena för barn till personer som byter kön. Framför allt om ett minderårigt barns förälder byter kön, berörs barnet på många sätt både psykiskt och fysiskt. Regeringen har försummat att analysera familjelivet också i övrigt. Om en person som anhåller om könsbyte har minderåriga barn, bör bytet förbjudas helt. Åldersgränserna i propositionen har inte granskats tillräckligt ingående. Vid till exempel sterilisering är den lägre åldersgränsen 30 år.

Enligt vissa experter betyder propositionen att Finland får den mest liberala lagstiftningen i världen. För byte av kön och tillgång till dyra hälsovårdsåtgärder för detta föreslås en mycket låg gräns. Också den föreslagna nya 7 punkten i 1 § i steriliseringslagen är mycket liberal. Lagförslaget tillåter könsbyte på en 18-åring. Hos unga människor kan detta betyda fel beslut och livslånga bestående psykiska och fysiska problem, som också närstående personer drabbas av.

Dessutom innebär könsbyte en lång rad praktiska problem som kan leda till besvärliga rättgångar. Om vi hos oss godkänner en liberalare lagstiftning än i andra länder, kan vi stöta på in-

ternationella problem. Som särexempel kan nämnas oklarheter i samband med sport och idrott.

Propositionen är inte lämplig och bör därför förkastas. Inte heller kan internationella avtal eller Finlands grundlag anses förutsätta en lagstiftning av detta slag.

Ståndpunkt

Med stöd av det ovan sagda anser jag

att lagutskottet i sitt utlåtande borde ha föreslagit social- och hälsovårdsutskottet att propositionen förkastas.

Helsingfors den 7 mars 2002

Toimi Kankaanniemi /kd